

Klasicko-romantická syntéza II.: Franck, Saint-Saëns, Čajkovskij

7. hodina

Klasicko-romantická syntéza ve Francii:
(instrumentální) hudba po Berliozovi

- ve Francii žádní Berliozovi pokračovatelé v jeho hudebních snahách
 - žádná výrazná skladatelská osobnost, jejíž dílo by se dalo srovnávat s Berliozovým odkazem (Bizet, Gounod, Saint-Saëns, Franck, Chabrier)
 - následující období impresionismu se k *Fantastické symfonii* stavělo podezřívavě a s odstupem
- hlavní hudební proud ve Francii: operní tvorba

- vedle ní se výrazně profiluje varhanická větev: C. Franck, C. Saint-Saëns + jejich žáci
- Société Nationale de Musique
 - vznik 1871 v Paříži jako reakce na novoromantickou tvorbu (zvl. R. Wagnera)
 - jeden ze zakladatelů C. Saint-Saëns
 - jasný impulz k rozvíjení domácích tradic
 - kritický postoj k pojetí Wagnerova hudebního dramatu
 - dílo má dodržovat přehlednou klasicistní formu
 - podpora tvorby domácích skladatelů: propagace a uvádění jejich děl
- Schola cantorum
 - vznik 1896 v Paříži jako reakce na zaměření výuky na konzervatoři, která se orientovala převážně na výchovu operních zpěváků
 - jeden ze zakladatelů V. d'Indy (vedl ji 1900 - 1931)
 - zaměření na instrumentální hudbu
 - ve Francii podnítila zájem o hudbu 16. a 17. stol.

César Franck

10. 12. 1822 Lutych - 8. 11. 1890 Paříž

belgický pianista, varhaník a skladatel působící na konzervatoři v Belgii

- od 1835 trvale v Paříži, zde soukromým žákem A. Rejchy
- vynikající varhaník, působil v předních pařížských chrámech, výborný improvizátor → „francouzský Bach 19. století“, jeho díla dodnes základem varhanního repertoáru
- od 1872 pedagog na konzervatoři
 - jeho škola velmi proslulá
 - odklon od operního proudu kompozic, tehdy ve Francii převládajícího
 - žáci: Vincent d'Indy (1851 - 1931)
- jeho kompoziční a interpretační varhanní styl → trvalá hodnota a východisko pro francouzské varhaníky dodnes
- jeho žáci založili 1896 spolek Schola cantorum

Dílo

- jeho skladatelská činnost dlouho v pozadí oproti věhlasu interpreta → jeho vrcholná díla vznikají až v pozdějším období, mj. také zásluhou Sociétés Nationale de Musique
- využívá kontrapunktické postupy, kánony, fugové techniky, staré formy (passacaglia aj.)
- ~~vytváří své vlastní formy, přesto přísné hudební formy~~
- časté využívání kontrapunktické techniky, dospěl k syntéze formy variační a cyklické sonátové, nejzřetelnější v *Klavírním kvintetu f-moll* a *Symfonii d-moll*
- varhanní:
 - *Tři chorály* - součást světové varhanní literatury
 - *Šest skladeb pro velké varhany* a mnoho dalších menších kompozic
- klavírní:
 - *Preludium, chorál a fuga*
 - *Preludium, air a finále*
- komorní - staly se základem pro moderní komorní francouzskou tvorbu:
 - *Houslová sonáta A-dur*
 - *Klavírní kvintet f-moll*
 - *Smyčcový kvartet D-dur*
- symfonické:
 - *Symfonické variace pro klavír a orchestr*
 - *Symfonie d-moll* (jediná symfonie)
 - symfonické básně: *Prokletý lovec*, *Džinové* (s koncertantním klavírem), *Psyché* (se závěrečným sborem ad libitum)
- tvorba písňová, sborová, operní i duchovní dnes nevýznamná

Žák C. Francka: Paul Marie Théodore Vincent d'Indy (27. 3. 1851 Paříž - 2. 12. 1931 Paříž)

- sám celoživotně vyučoval:
 - Société Nationale de Musique, po Franckovi se ujal jejího vedení
 - pařížská konzervatoř - 1893 reorganizoval osnovy hudebních předmětů a hudební metodiku, spoluautorem *Cours de composition musicale* (1903)
- vychoval řadu žáků: Erik Satie, Bohuslav Martinů, Albert Roussel, Isaac Albéniz, Arthur Honegger, Darius Milhaud
- inspirace hutným německým symfonismem (obdiv Wagnera)
- antisemitské smýšlení (viz jeho postoje v tzv. Dreyfusově aféře)
- dílo:
 - *Symfonie o francouzském horském zpěvu* - pro klavír a orchestr
 - *Istar* - symfonická báseň ve formě variací

Charles Camille Saint-Saëns

9. 10. 1835 Paříž - 16. 12. 1921 Alžír

První koncertní turné v 10 letech samostatné koncerty, o kterých se psalo v USA

- 1848 studia na konzervatoři kompozici (u Jacquese F. Halévyho) a hru na varhany → jeden z nejlepších varhaníků v Evropě
- 1861 - 1865 pedagog v Ecolé Niedermayer, zde jeho žák Gabriel Fauré
- 1870 povolán na rok do francouzsko-pruské války
- po návratu významný činitel v pařížském hudebním životě, jeden z nejkomplexnějších hudebních skladatelů (hudební kritik, organizátor...)
- v období nadšení Evropy z Wagnerovy hudby jedním ze zakladatelů Sociétés Nationale de Musique
- v období nástupu impresionistů na hudební scénu (cca počátek 90. let 19. stol.) považován za eklektika a konzervativce
- 1915 koncertní turné v USA - obrovský úspěch, zde vážený jako jeden z nejvýznamnějších žijících francouzských skladatelů
- ke konci života nekomponoval, časté cesty do Egypta a Alžírsko

Dílo

- výborná kompoziční technika, ale málo osobité invence → eklektik
- konzervativní, v duchu francouzské tradice, klasicistní formy, zaměřit si tím přístup na některé německé scény
- 11 oper, zvl. *Samson a Dalila* - psaná na podnět přítele F. Liszta
- 6 symfonií: č. 3. *Varhanní* - věnoval Lisztovi, významná role varhan v orchestru
- 4 symfonické básně, zvl. *Mládí Herkulovo* a *Tanec kostlivců*
- instrumentální koncerty:
 - 5 klavírních, zvl. č. 4 *c-moll*
 - 3 houslové, zvl. č. 3 *h-moll*, věnovaný Pablovi de Sarasatemu
 - *Introdukce a Rondo capriccioso* - pro housle a orchestr, také pro Sarasateho
 - 1 violoncellový
- *Karneval zvířat* - pro dva klavíry a komorní orchestr, jeho nejpopulárnější dílo, sled parodií, vynikající schopnost stylizace, barevná instrumentace
- komorní tvorba
- *Requiem*

Žák C. Saint-Saëns: Gabriel Fauré

15. 5 1845 Pamiers - 4. 11. 1924 Paříž

- žák Saint-Saëns, nejprve varhaník, po Massenetovi převzal výuku kompozice na pařížské konzervatoři (1905 - 1920 také její ředitel) → žáci:
 - Maurice Ravel (1875 - 1937) → impresionismus
 - Nadia Boulanger (1887 - 1979) - významná pedagožka (žáci: A. Copland, Ph. Glass), dirigentka (světové premiéry zvl. děl A. Coplanda a I. Stravinského), skladatelka
- přes Saint-Saëns známost s pařížskými hudebními a literárními kruhy (d'Indy, Chabrier, Flaubert, Sand aj.)
- ve Francii velmi vážený a uznávaný, také hudební kritik
- v díle orientován novoromanticky, velký příznivec Wagnera
- 1871 stál u zrodu Sociétés Nationale de Musique
- vliv C. Francka → dokonalé zvládnutí hudební formy → komponoval i velké útvary:
 - opery *Porméthée* (1900) a *Pénélope* (1913)
 - *Requiem* (1890)

Další skladatelé ve Francii

1. orchestrální tvorba

François Debussy (1862 - 1918)

- soukromý žák C. Francka, obdiv k Wagnerovi → používá chromatické harmonie a ohromující orchestrace
- nejvýznamnější díla:
 - opera *Le Roi Artus* (Král Artuš, 1886 - 1895)
 - symfonická *Poème de l'amour et de la mer* (Báseň o lásce a moři, 1882)
 - další komorní a symfonická hudba

Alexis Emmanuel Chabrier (1841 - 1894)

- původně úředník, pod vlivem Wagnera (Chabrier byl jeho velký obdivovatel) se věnoval kompozici
- zvl. opery a orchestrální skladby, několik děl pro klavír
- orchestrální rapsodie *España* (1883)
- opera *Le Roi malgré lui* (Králem proti své vůli, 1887)

2. varhanní tvorba

Marcel Gilibert (1827 - 1911)

- podílel se na vzniku Schola cantorum
- profesor varhanní hry na pařížské konzervatoři

Charles-Marie Widor (1844 - 1937)

- žák J. Fétise, varhaníkem v Paříži (v kostele Sv. Sulpicia = nejprestižnější varhanický post v Paříži, varhany zde postavil Cavallé-Coll), po něm na toto místo Marcel Dupré
- koncertní cesty po Evropě a Rusku
- od 1890 po Franckovi profesorem na pařížské konzervatoři
- 1920 spoluzakladatel Americké konzervatoře ve Fontainebleau v Paříži - jejím ředitelem (1934 ho vystřídal Maurice Ravel)
- dílo: komorní, orchestrální, opery, písně, zvl. varhanní (10 *Symfonií pro varhany*)

Charles Tournemire (1870 - 1939)

- ve svých dílech často vycházel z gregoriánského chorálu
- dnes nejznámější jeho varhanní tvorba, také autor osmi symfonií, čtyř oper, komorních a klavírních děl

Marcel Dupré (1886 - 1971)

- zázračné dítě (varhaník a klavírista), žák Widora na pařížské konzervatoři
- koncertní turné po celém světě (Evropa, USA, Kanada, Austrálie)
- 1914 Římská cena (za kantátu *Psyché*)
- provedl úplné varhanní dílo J. S. Bacha (z paměti), připravoval studijní edice jeho varhanních skladeb
- od 1926 v Paříži profesor hry na varhany a improvizace
- jeho varhanní skladby mimořádně obtížné

VARHANÁŘI

Aristide Cavallé-Coll (1811 - 1899)

- nejuznávanější varhanář v 19. století, jeho úpravy varhan se používají dodnes
- rekonstruoval varhany po celém světě, jeho nástroje v Paříži jsou považované za nejcennější ve Francii

3. houslová tvorba

- poslední reprezentant klasické houslové školy
- nejvýraznější žák: François Habeneck (1781 - 1849) a Jean Baptiste Charles Dancla (1817 - 1907)

Édouard Victoire Antoine Lalo (1823 - 1892)

- Francouz španělského původu
- nejvýznamnější žák Habenecka
- v díle pod vlivem Wagnera
- dílo:
 - *Violoncellový koncert d-moll*
 - houslový koncert *Španělská symfonie*
 - věnoval Sarasatemu (premiéroval 1875)
 - používá španělský kolorit (ve Francii v tomto období velmi módní; Bizetova *Carmen* měla premiéru rok poté)

Klasicko-romantická syntéza v Rusku:
Пётр Ильич Чайковский

7. 5. 1840 Votkinsk - 6. 11. 1893 Petrohrad

Historiografická rekonstrukce a názory na jeho osobnost a tvorbu

- vytýkáno: labilní strukturální základ, sentimentalita, salónní charakter, podbízení se masovému vkusu, komerční úspěch
- ceněno: pozitivní vztah k ruskému lidu a ruské písni - tyto části jeho tvorby jsou paradoxně nejslabší
- pohled na Čajkovského je byl ovlivněn politickým režimem v SSSR, nestrannější pohled až od 90. let
- ze zámožné rodiny, kulturní prostředí
- studia práv v Petrohradě
- smrt matky → trvalé poznamenání jeho psychiky, záchvaty melancholie
- úředníkem, k tomu od 1863 studia na konzervatoři (klavír a skladba u A. Rubinsteina) → vynikající technická zručnost a pracovní disciplína
- rozpačité tvůrčí počátky (*Předehra F dur*, obě *Bouře*, *Fatum*)

1866 - 1879 profesor na konzervatoři v Moskvě (teoretické předměty), bez
následovníků

- 70. léta
 - období uměleckých úspěchů
 - návštěva Bayreuthu → kritika wagnerovského operního dramatu
 - 1877 nezdařený sňatek → těžká duševní krize → cesty po Evropě (Itálie, Francie, Švýcarsko)
 - od 1876 - 1890 finanční podpora Naděždy von Meck → možnost věnovat se jen kompozici, poté bohatě finančně podporován Alexandrem III. a jeho rodinou
- 80. léta - světový význam, dirigent (v Praze 3x, seznámení s A. Dvořákem, svá díla uváděl také v USA - zde oslavován jako největší skladatel své doby)
- časté cesty mezi Petrohradem a Moskvou, v létě na sídlech přátel
- zemřel za nejasných okolností (cholera? (vynucená) sebevražda?)
- čestná ocenění během života

Dílo

úspěšný ruský skladatel zvl. v hudbě dramatické, symfonické a komorní

- obtížně zařaditelný: považován zvl. za symfonika a skladatele baletní hudby, také plodný a ambiciózní operní skladatel
- jako první ruský skladatel zažil světové úspěchy svých děl
- v tvorbě navazuje na vlivy evropské (francouzská a italská opera) i na ruskou tvorbu (M. I. Glinka), Wagnera odmítal
- bez snahy být originální (jako Mocná hrstka), přesto je jeho hudební řeč vysoce individuální
- s Mocnou hrstkou nesouhlasil v jejím odmítání zahraniční (zvl. evropské) hudby a vysokého hudebního vzdělání, velký rival: Korsakov, nejvíce si cenil Stasova
- tíhl k hudbě francouzské a italské, z německé ho ovlivnilo dílo Mendelssohna a Schumanna, vzorem zůstal Mozart
- vyniká melodikou (vůdčí úlohu zde dostávají smyčce) = nejvýraznější stránka Čajkovského hudebního myšlení
- po jeho smrti bylo jeho dílo odsunuto vlnou nastupující moderny (italský verismus, R. Strauss, G. Mahler)
- Čajkovskij byl silnou inspirací pro Sibelia a pozdní ruský romantismus (Rachmaninov, raný Skrjabin, také Aram Chačaturjan)

Symfonické dílo

programní předehry / ouvertury / symfonické básně

- *Předehra F-dur*
- *Bouře* - předehra (1864, podle Ostrovského)
- *Bouře* - symfonická fantazie (podle Shakespeara)
- *Osud* (1868)
- *Slavnostní předehra 1812*, op. 49 - k výročí vítězství Ruska nad napoleonskými vojsky
- *Romeo a Julie* - programní předehra (1869/1870/1880), dobytí petrohradské scény
- *Vojvoda* - symfonická balada podle Puškina (1890)
- *Francesca da Rimini* - podle Danta
- *Fatum*
- *Hamlet*
- *Italské capriccio* - povrchně efektní?
- symfonie *Manfred* - podle Byrona
- *Mozartiany* - 4 suity pro orchestr
- instrumentální koncerty
 - 3 klavírní
 - č. 1 b-moll, op. 23 (1875) - světoznámý, dedikovaný Bülowovi a také jím premiérováný v Bostonu 1875, N. Rubinstein ho označil za nehratelný, v ruské hudbě naprosto ojedinělý
 - *houslový*
 - *Variace na rokokové téma* - pro violoncello a orchestr

- první čtyři vznikly v Moskvě během vyučování na konzervatoři
- rané období:
 - č. 1 g-moll, op. 13 (1866), *Zimní sny*, programní názvy vět, 1. Allegro, *Snění při zimní jízdě*, 2. Adagio, *Drsná krajina, zamlžená země*
 - č. 2 c-moll, op. 17 (1872, rev. 1879), *Maloruská*, obsahuje názvuky ukrajinské lidové melodiky
 - č. 3 D-dur, op. 29 (1875), *Polská* (polonézový charakter poslední věty), 5větá
- vrcholné, všechny světové uznání, vliv Beethovenova odkazu:
 - č. 4 f-moll, op. 36 (1877), je „*napodobením Beethovenovy Páté*“ (Čajkovskij), věnovaná Naděždě von Meck
 - poslední dvě symfonie spojují ruský kolorit s beethovenovskou závažností
 - č. 5 e-moll, op. 64 (1888) - „*dokonalé sklonění se před osudem*“
 - č. 6 h-moll, op. 74 (1893), *Patetická*, věnoval synovci Bobovi Davydovi, premiéru řídil Nápravník
 - 1. věta obsahuje citaci ruského chorálu, ve 2. větě ve violoncellech valčíková melodie v 5/4 taktu, poslední věta Finale v Adagiu!
 - Čajkovskij zemřel 9 dní po premiéře
- respektují rozvržení klasické symfonie, ale ovlivněné programní inspirací
- dlouho nebyly mimo Rusko přijaty

Jevištní dílo: opery

Operní tvorba - 10 oper

- ne vždy uspokojivá úroveň textů a dramatických předloh ke zpracování, slabší zejm. *Undina*, *Opričnik*, *Panna Orleánská*, *Vakula* a *Jolanta*
- sleduje zvl. psychické vykreslení hlavních postav
- formálně převažuje typ číslované opery
- prvotiny: *Opričnik* (1874), *Kovář Vakula* (1876 → *Střevíčky* 1887, citace ukrajinských lidových písní)
- pozdější období:
 - *Panna Orleánská* (1881, dedikovaná Nápravníkovi), *Mazeppa* (1884), *Čarodějka* (1887) - všechny na historické náměty, patetické, přes nespornou umeleckou hodnotu se neproslavily
- nejvýznamnější:
 - *Evžen Oněgin, lyrické scény* (1879), v Praze premiéra 1888 za řízení Čajkovského
 - psychologicko-tragické drama, hlavní postavou je Tatána, nikoliv Oněgin
 - na námět Puškina, částečně využívá i původních Puškinových veršů
 - sociální konflikt mezi jedincem a společností
 - výrazné rozlišení charakterů sborů panské společnosti a lidu ve venkovských scénách
 - *Piková dáma* (1890)
 - libreto bratr Modest podle Puškina
 - psychologické drama, romanticky vyhrocený příběh
 - kontrastní odlišení postav: šílený Heřman, tajemná postava hraběnky
- *Jolanta* (1892)
 - jednoaktová komorní opera, libreto bratr Modest
 - motiv nevidomé dívky, výjimečná lyrika

Jevištní dílo: baletní hudba

- patří ke spíše světové baletní tvorbě
- zakladatelský význam pro ruský balet
- romantická poetizace tance, vytváří „klasický balet“ se svými schématy
- *Labutí jezero* (1876)
- *Šípková Růženka* (1889)
- *Louskáček* (1892)
 - pohádková, námět na E. T. A. Hoffmanna

Další dílo

- 3 smyčcové kvartety
- vrcholná díla: *Klavírní trio a-moll* a *Smyčcový sextet Vzpomínka na Florencii*
- klavírní tvorba
 - *Album pro mládež*, op. 39 - 24 částí
 - *Roční doby*, op. 37b (1876) - 12 částí (měsíců), každá má programní název
 - 2 klavírní sonáty - významná *Velká klavírní sonáta G-dur*, op. 37 (1878)
- písňová tvorba: cca 100 písní a romansů (ruské lidové písně s klavírním doprovodem)
- tvorba sborová, kantátová
- *Liturgie svatého Jana Zlatoústého* - učebnicové kontrapunktické pasáže - kladem?

Модест Ильич Чайковский (1850 - 1916)

- bratr Petra Iljiče
- překladatel Shakespearových děl do ruštiny (*Sonety, Richard III.*)
- operní libreta:
 - *Piková dáma* (1890) → Petr Iljič Čajkovskij
 - *Jolanta* (1891) → Petr Iljič Čajkovskij
 - *Dubrovskij* (1895) → Eduard Nápravník
 - *Ledjanon dom* (1800) → Arsenij Nikolajevič Koščenko
 - *Nal a Damajanti* (1904) → Anton Štěpanovič Arenskij
 - *Francesca da Rimini* (1904) → Sergej Vasiljevič Rachmaninov

Eduard Nápravník (1839 - 1916)

- absolvent pražské varhanické školy (učitel F. Blázek), klavírista, pedagog
- od 1861 v Petrohradě varhaník a kapelník v Mariinském divadle
 - od 60. let vrcholná éra v dějinách carské opery
 - vynikající a vysoce ceněný dirigent, působil tu cca 50 let
 - premiéry Dargomyžského, Korsakova, Musorgského, Čajkovského, také evropských autorů vč. Dvořáka
- v Rusku jeho dílo dodnes živé
- tvorba symfonická a operní (opera *Dubrovskij*)

Literatura

- <http://www.osel.cz/8427-cholera-ci-otrava-arsenikem-nac-zemrel-petr-iljic-cajkovsky.html>
- <http://www.napravnikfestival.cz/>